

počátky secese v české architektuře konce 19.století

Zdeněk Lukeš

Nástup secese v evropské architektuře souvisí, jak známo, s rozvojem nových konstrukcí /železo, beton, nové využití skla a keramiky/, s obnovenou vlnou zájmu o orientální kulturu a především se snahou vytvořit nový styl, který by se vymanil z vlivu historismu, jenž ovládal Evropu po celou druhou polovinu minulého století. Všeobecně lze říci, že se jedná o složitý proces: část architektů, především starší generace, nové trendy ignoruje nebo jen volně kombinuje historizující prvky se secesním dekorem, radikální křídlo na straně druhé zcela bourá tradiční osnovu průčelí a prosazuje vláčný vegetabilní nebo figurální dekor ze štuky nebo kovových prvků, využívá kontrastu zdobených a hladkých ploch omítek, asymetricky člení fasádu a uplatňuje secesní prvky i v interiéru.

Dá se říci, že v evropském prostředí se s náznaky secese můžeme setkat již v Gaudího tvorbě z konce 80. let ve Španělsku, první centrum architektury art nouveau však vzniká kolem roku 1893 v Bruselu kolem Victora Horta. V první polovině 90.let dochází k významné proměně v tvorbě vídeňského architekta prof.Otto Wagnera, jehož osobitý klasicismus přejímá postupně secesní ornamentiku, i když si i po roce 1897 podržuje převahu klasicizujících prvků a nezbavuje se ani symetrie. A právě Vídeň a Wagnerovy práce měly, jak si ukážeme, zásadní význam pro

nástup secese na našem území.

Rozhodující pro rozšíření nového stylu v evropské architektuře jsou léta 1897-98, kdy se začíná prosazovat po Belgii také ve Francii /H.Guimard/, Německu /A.Endell/, Rakousku /vedle Wagnera J.M.Olbrich a další/ a osobitým způsobem také v Anglii a Skotsku /C.R.Macintosh/. A - co je pro nás důležité - také v Čechách /i na Moravě/ se v této době začínají objevovat první stavby, jejichž průčelí jsou pojednána v novém slohu. /Zde je třeba zdůraznit, že budeme hovořit stále jen o průčelí nebo detailu, neboť do vývoje půdorysů secese prakticky nezasáhla a pouze přejala starší schémata. U vilových staveb došlo k rozšířenému použití anglického halového typu, ale i ten byl znám již dříve./

Nástupu secese v české architektuře bylo zatím věnováno málo pozornosti, běžně se za první realizaci považovala Ohmannova fasáda domu s kavárnou Corso v Praze z let 1897-98. Situace však byla poněkud složitější, jak ukáže následující exkurze do tvorby několika osobností - známých i takřka zapomenutých -, které otevřely na našem území cesty novému směru.

Vídeň se stala v poslední čtvrtině minulého století jedním z nejvýznamnějších center evropského umění. Sem - na vídeňskou uměleckou Akademii - také přicházela řada osobností české nebo německé národnosti pocházejících z českého, či moravského regionu. Mnozí z nich měli to štěstí, že mohli buď přímo studovat v proslulém ateliéru Otto Wagnera, nebo

s ním mohli alespoň spolupracovat na jeho projektech. Byli to pozdější čelní představitelé secese J.M.Olbrich, rodák z Opavy, J.Hoffmann /Brtnice u Jihlavy/, L.Bauer /Krnov/, bratři H. a F. Gessnerové /Valašské Klobouky/, F.Krásný /Koterov u Plzně/, J. Kotěra /Brno/, O.Böhm /Heřmanův Městec/ a mnozí další. A byli to právě Wagnerovi žáci, kteří patřili k prvním pionýrům secese na území Čech.

O t a k a r B ö h m /1868-?/ spolu s H u b e r t e m G e s s n e r e m /1871-1943/ navrhli stavbu, kterou lze považovat za první secesní realizaci u nás. Jde o budovu bývalé Obchodní akademie /nyní pedagogická fakulta/ na dnešním Leninově náměstí v Hradci Králové. Projekt pochází z roku 1896, realizace je z let 1896-97. Přínos nové architektury vystihl kdysi ve svém komentáři Karel Herain^{1/}: "Ohlas školy Wagnerovy a jejího programu, hlásajícího odklon od slohové tradice a od eklektismu a zřetel účelovosti architektonického díla, objevil se v Hradci Králové podstatně dříve než v Praze. Budova Obchodní akademie se svými výraznými vertikálami fasádního členění jest prvním dokladem snahy dr.Ulrycha o navázání styků se školou nové architektury. Dělo se tak přímo ve Vídni, kam starosta každého týdne zajížděl. Projektanti této první nestylové budovy v Hradci, architekti O.Böhm a Moravan Hubert Gessner, nepatří sice k individualitám zvláště se uplatnivším /to snad dnes platí v případě Böhma, H.G. je dnes považován za jednoho z nejvýznamnějších představitelů vídeňské secese - pozn.ZL/, ale jejich návrh, uskutečněný v letech 1896-97, dobře zapadá do vývoje názorů Wagnerových v oné době. Na fasádě setkáváme se ještě s ornamentálními prvky odvozenými zčásti z baroka, zčásti z jiných slohů, ale jejich úloha i význam

jsou i při značném naturalismu nápadně podřadné a ponechávají hlavní slovo členění plošnému." Je zřejmé, že průčelí Obchodní akademie nese všechny rysy vyspělého wagnerianismu, tedy jakéhosi secesního klasicismu, který ve Wagnerově tvorbě té doby reprezentují stanice vídeňské rychlodráhy nebo Ankerhaus na Graben ve Vídni.

Mezi další významné absolventy Wagnerova ateliéru patří jeho první český žák F r a n t i š e k K r á s - n ý /1865-1945/. Dnes je ovšem jeho jméno spojováno výhradně s jeho nepříliš hodnotnou oficiální tvorbou z 20. let /palác SIA nebo banka Slavia v Praze/. V pozadí zájmu byly jeho rané plzeňské realizace. Předcházeli jim noblesní soutěžní projekt na plzeňské Městské divadlo /1896-97/, na kterém spolupracoval s Josefem Hoffmannem - pozdějším vůdčím zjevem vídeňské secese. Wagneriánská studie byla v soutěži odměněna první cenou, ale k realizaci byl určen celkem konvenční návrh A.Balšánka /4.cena/.

Další Krásného projekty pro Plzeň byly většinou realizovány. Mezi nimi vyniká dvojice právozárečných domů na úzkých hlubokých parcelách ve Smetanově ulici /čp.140 a 166/ z let 1897-98. Fasády jsou opět wagnerovské, setkáváme se zde s řadou klasicizujících prvků - festonů, věnců, drapérií atd. Sochařská výzdoba neznámého autora je brilantní. Zajímavý je dobový komentář J.Lhoty v Technickém obzoru, který dokládá, s jakými těžkostmi se setkával nový umělecký styl na našem území: "Pod vlivem vídeňského moderního proudu ve výtvarnictví, najmě v architektuře, architekt F.Krásný koncipoval fasádu této budovy v secesi pro

naši královskou Plzeň, která přece honosí se znamenitými monumenty stavitelství na domácí půdě vypěstěného a nepotřebuje toho při obrozovacím procesu, aby ke zvelebení jejích tříd, náměstí a ulic osvěžována byla elementy cizorodými, jí zajisté úplně dostačí, když v duchu těchto monumentův a ve smyslu starých tradic rozvíjeti se bude tak, jak si to přejeme a o čež usilujeme i v naší matičce Praze."

Z nerealizovaných studií nájemných domů pak vyniká Krásného projekt průčelí domu pana Šimandla v Solné ulici, jehož pitoreskní výzdobu výstižně popsal opět J. Lhota²: "Co se tkne průčelí vyřešeného v nejmodernějším vídeňském slohu, nemůže se mu upříti, že velmi silně vystihuje obchodní účel budovy, že je mu reklamní firmou prvního řádu a zvláštní originality. Všimněme si jen v malé reprodukci fasády detailů: z pilířů vystupují dva býci, kteří nesou arkýř, kordonová římsa nad přízemkem nahrazena plastickými hlavami prasečími na zlaté půdě, jež - natřeny barvou uzeniny a opatřeny skleněnými očima pro odraz světla - vzbudí dojista efekt; na přední straně arkýře dýmají dva komíny, které spojuje patron uzenáří, kouř pak ovívá, vlastně udí, prasečí hlavu nad oknem druhého patra; po obou stranách arkýře dotčeného patra navrhl autor alegorické malby - které přiděleny umu mistra Aleše znázorňovati mají rolnictví a uzenářství, aby tak pointován byl rolnický původ a nynější obchod pana Šimandla; pod hlavní římskou sktví se zlatým písmem domácí naše pořekadlo: Řemeslo zlaté dno, ostatní ornament vykazuje motivy uzenkové apod. Po této

reyue bedlivý pozorovatel nabude přesvědčení, že měrou vrchovatou naplněn požadavek, aby vnějšek charakterizoval čestné povolání páně stavebníkovy, dospěje ale nepochybně k závěrku, že názory o architektonickém vyřešení a výzdobě budov v moderním umění křiklavě divergují a že pro některé intenzívnější směry není všude stejné nálady."

Další vrcholnou /a prakticky neznámou/ kreací F. Krásného v Plzni je vila sládka K.Kestřánka při Karlovarské ulici /čp.451/, rovněž z let 1897-98/projektováno, stejně jako předešlé stavby F.K., ve Vídni/. Na této stavbě s dominantní schodišťovou věží zakončenou přilbovitou kupolí kryjící lodž je už patrný přechod od wagnerovské klasicizující secese k secesi florání, kterou u nás reprezentuje především raná Kotěrova tvorba /1899-1904/.

J a n K o t ě r a /1871-1923/ - další absolvent Wagnerova ateliéru - přichází z Vídně do Čech sice velmi mlád, ale je zde přijímán jako hotový umělec. Jeho tvorba je známá z vídeňské exkluzivní revue Der Architekt, a tak není divu, že je krátce po svém příchodu do Prahy /1898/ jmenován profesorem Uměleckoprůmyslové školy namísto F.Ohmanna, který odchází naopak do Vídně. K.B.Mádl vítá Kotěru ve své stěžejní stati Příchozí umění^{3/} bezmála jako Mesiáše, který má spasit konzervativní českou architekturu: "Je dnes sedm¹ a ¹dvacet let stár, ale není docela neznámý. Některé jeho práce školní a samostatné projekty byly v Praze vystaveny, ve zdejších a

cizích listech reprodukovány a dříve ještě, nežli vyvěsil své cestovní studie a svěží projekty ve výstavě Mánesa, věděli jsme, že nám v něm vzniká nová, opravdu nová síla, jaké je české architektury v té chvíli třeba jako soli, nemá-li tato nadále tonouti v uměleckém konzervatismu jinde již překonaném. Vrací se domů do Čech jako umělec pokrokový, jako architekt, který s přesvědčením muže, ve spásu svojí věřícího, žije a tvoří v moderním proudění."

K prvním Kotěrovým secesním projektům patří návrh činžovního domu do Plzně z roku 1897, ten ještě nezapře vliv velkého učitele; realizovaný Peterkův dům na Václavském náměstí v Praze z let 1899-1900 však už představuje posun od klasicismu k prosté florální secesi. Kotěrovo střídme pojetí fasády se Suchardovou a Pekárkovou dekorací vyvolalo u části veřejnosti, zvyklé na eklektická přezdobená průčelí /srov. se sousední stavbou A.Dlabače dokončenou ve stejném roce/, bouři nevole. Kotěra píše svému příteli Gombrichovi do Vídně^{4/}: "Pravou štvanicí proti mně pořádají při mé první práci. Štěkají, protože se bojí, že bych se mohl dotknout jejich kostiček v míse. Nemám tu stejně smýšlejících, s nimiž bych se mohl vypovídat. I kdybych mohl M./=Mádl, pozn.ZL/ a několik jiných tak nazvat, přece jen mezi nimi si připadám jako experimentální objekt. Zdá se přece jen, že přesvědčení o cíli a důvěra ve vítězství nejsou tak silny. A potřeboval bych vzpružení...ač jsem o správnosti cesty pevně přesvědčen."

Další osobnosti, jejichž jméno je spojeno s prvními

secesními realizacemi v Čechách, neprošly Wagnerovou vídeňskou školou - tři z nich ostatně patřily tehdy již ke střední generaci: F.Ohmann, O.Polívk a J.Koula.

Německý architekt F r i e d r i c h O h m a n n /1858-1927/, někdejší absolvent vídeňské Akademie, usazený několik let v Praze, byl velmi plodný umělec. Znovuobjevil kouzlo pražského baroka, ale své projekty vytvářel v celé plejádě stylů od gotiky po secesi. Z roku 1897 pochází už zmíněný návrh průčelí domu s kavárnou Corso na pražských Příkopech /zbořeno ve 30.letech/. Na fasádě se vedle secese setkáme ještě s neorenesancistními prvky, poprvé se zde však objevuje typická skleněná markýza. Ještě dále šel Ohmann v návrhu průčelí a vnitřního zařízení hotelu Central v Hybernské ulici v Praze /1898-99/, práci na provádění stavby však po jeho odchodu do Vídně převzali jeho žáci z Umprum B.Bendelmayer a A.Dryák, kteří provedli určité úpravy projektu.

O s v a l d P o l í v k a /1859-1931/ měl rovněž za sebou řadu realizací a studií ve stylu pseudoslohů. Tento absolvent pražské techniky a Zítkův asistent kupodivu vytvořil v letech 1897-99 několik velmi hodnotných secesních prací. I on, stejně jako Ohmann, musel pečlivě sledovat dění v ostatních centrech evropské secese, zejména ve Vídni. Nejstarší Polívkův secesní projekt pochází z roku 1897; o rok později se podle něj staví na Vítězném náměstí v Brně dům Karafiátova nakladatelství /průčelí ve 30.letech zničeno adaptací/, který představuje jakýsi kompromis mezi historismem a secesí, ale asymetrie

fasády a segmentový štít již poukazují na přechod k novému stylu. Z roku 1898-99 pochází už brilantní stavba ve stylu florální secese - Eskomptní banka v Karlových Varech /zbořená bohužel opět ve 30.letech/. Je to realizace svým významem srovnatelná s Krásného Kestřánkovou vilou v Plzni nebo Kotěrovým Peterkovým domem v Praze.

K raně secesním Polívkovým realizacím patří také dostavba Náprstkova muzea v Praze /do ulice U Dobřenských; 1899/ nebo administrativa Ringhofferovy továrny v Praze na Smíchově /kol.1900/. Secesní prvky nese také dřevěné Polívkovo divadlo Uránie na Výstavě architektů a inženýrů, která se konala v roce 1898 v areálu výstaviště v Praze-Bubenči.

Tato akce měla mimořádný význam pro nástup secese, a to nejen v architektuře, ale i ve výtvarném umění. Vedle Polívkova divadla lze označit za secesní i původní /a v roce 1907 odstraněný/ objekt pro Maroldovo panoráma Bitvy u Lipan od Ohmannova žáka J i ř í h o J u s t i - ch a, který byl také autorem secesních reklamních pohlednic z výstavy^{5/}.

J a n K o u l a /1855-1919/, někdejší Hansenův žák a profesor pražské techniky, nebyl rozhodně příznivcem nových trendů v umění. Jeho bizarní výstavní hostinec Krčma umělců U Nesmysla byl vlastně svéráznou karikaturou nového uměleckého stylu. Svědčí o tom i komentář z dobového výstavního průvodce: "Nejen zábavní a společenský, ale i jaksí poučný význam má tato krčma, neboť seznamuje obecnstvo s nejkrajnějšími výtvary umění dekadentního a

symbolistického. Čeští umělci humoristicky tu znázorňují komické extrémní výtvarné moderny, uvádějí obecnstvo v úžas a postrach podivnými mátohami a nestvůrami malířskými a plastickými. Krčma ta je inspirována podniky pařížskými - vždyť jsou známy její divoce fantastické, mnohdy příšernou dekorací vynikající umělecké brasserie jako Černá kočka a Chcíplá krysa..."

Na závěr snad ještě zmínka o-v kontextu tvorby-oje-diněném projektu architekta F r a n t i š k a S a n d e r a /1871-1932/ na nárožní dům v Křižovnické ulici /čp. 97/ v Praze. Někdejší absolvent pražské techniky pojednal průčelí /projekt 1897, realizace 1897-98/ ve stylu wagnerovského klasicismu.

Z uvedených fakt je zřejmé, že nástup secese v české architektuře je nutno spojovat se jmény několika tvůrců, z nichž každý přistupoval ke svým návrhům s vlastní invencí. Vliv Vídně a především Wagnerův zde byl, jak jsme ukázali, značný. Čechy^{6/} tedy patří mezi ty evropské země, kde nový styl získal, přes určité počáteční rozpaky, rychle přízeň a mohl se na počátku tohoto století rozvinout do nebývalé šíře. Česká secese a později moderna s kubistickou epizodou jsou dnes v kontextu evropské architektury skutečným pojmem.

Naše současné bádání je však teprve v počátcích a není vyloučeno, že další objevy nám o vzniku secese na našem území napovědí více.

Poznámky:

- 1/ K.Herařin, Ulrychův Hradec Králové, Umění 3, 1930, s. 289-356.
- 2/ Technický obzor 7, 1898, s.158-159.
- 3/ Volné směry 3, 1899, s.117-142.
- 4/ Dopis datován 12.4.1899.
- 5/ Z.Lukeš, K výročí pražských výstav 1898/1908. In: Ročenka Technického magazínu I, Praha 1987, s.182-193.
- 6/ Nástup secese v moravském a slezském regionu /především tvorbu bratří Gessnerů/ zpracoval P.Zatloukal.

Další použité práce:

- Z.Lukeš, 1897-1899 - léta nástupu české architektonické secese, Architektura ČSR XLV, 1986, č.10.
- Z.Lukeš, Ještě k počátkům české secesní architektury. Architektura ČSR XLVIII, 1989, v tisku.
- J.Kolář, Architekt F.Krásný. In:Minulostí Západočeského kraje XX, 1984, s.53-62.
- Z.Lukeš, František Krásný - vůdčí osobnost nástupu secese v české architektuře, Umění 34, 1986, s. 536-542.
- R.Pošva - Z.Lukeš, Neznámý Osvald Polívka. In:Staletá Praha XVIII, Praha 1988.
- Foto archív NTM.